

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
З ПОРІВНЯЛЬНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Харків
2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
З ПОРІВНЯЛЬНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

(галузь знань 08 “Право”,
спеціальність 082 “Міжнародне право”,
перший (бакалаврський) освітній рівень)

**для студентів II курсу
міжнародно-правового факультету
денної форми навчання**

**Харків
2015**

Тематика курсових робіт з порівняльного кримінального права (галузь знань 08 “Право”, спеціальність 082 “Міжнародне право”, перший (бакалаврський) освітній рівень) для студентів II курсу міжнародно-правового факультету денної форми навчання / уклад.: М. І. Панов, О. О. Володіна, В. В. Гальцова та ін. – Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – 57 с.

У к л а д а ч і: М. І. Панов,
О. О. Володіна,
В. В. Гальцова,
Т. М. Гуд,
І. О. Зінченко,
Н. В. Нетеса,
П. В. Олійник,
К. М. Оробець,
І. В. Самощенко

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 11 від 16.12.2015 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2015

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна “Порівняльне кримінальне право” є нормативною і входить до дисциплін професійно-практичного циклу спеціальності 082 “Міжнародне право”. Викладається у IV семестрі навчання загальним обсягом 108 годин (3,0 кредиту за ECTS), з яких 30 лекційних годин, 32 – практичних занять, 46 – самостійної роботи студента. Мова викладання дисципліни – українська.

Метою даної навчальної дисципліни є вивчення студентами систем кримінального права України та зарубіжних країн (Англії, ФРН, РФ, США, Франції та ін.), принципів їх побудови, основних кримінально-правових інститутів цих країн, а також практики застосування законодавчих приписів та положень інших джерел кримінального права; формування у студентів юридичного мислення, знань, умінь та навичок, заснованих на базових положеннях кримінального законодавства України та окремих зарубіжних країн, використовуючи методи порівняльно-правового аналізу, догматичного, структурно-системного аналізу та ін.

Завданнями дисципліни є виявлення спільних рис у кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин в Україні та окремих зарубіжних країнах; усвідомлення унікальності кримінально-правових систем цих країн, зумовленої особливостями історичного розвитку, та водночас їх єдності, що ґрунтується на сучасних процесах глобалізації та гармонізації національних законодавств кримінального права; вивчення особливостей формулювання правових дефініцій, норм та інститутів у цих країнах; дослідження специфіки правозастосування; набуття студентами навичок у тлумаченні та розумінні кримінально-правових положень різних країн.

При вивченні порівняльного кримінального права студентами денної форми навчання на здобуття ОР “бакалавр” застосовуються такі види занять: лекції, практичні та семінарські заняття, індивідуальні завдання, консультації, а також у формі самостійної роботи студентів та контрольних заходів.

Зазначені форми організації навчальної роботи методи-

чно забезпечуються програмою навчальної дисципліни “Порівняльне кримінальне право”; завданнями до практичних занять, завданнями для індивідуальної роботи студентів тощо.

Підсумковою формою контролю знань студентів у IV семестрі є курсовий іспит.

У результаті вивчення дисципліни “Порівняльне кримінальне право” студент повинен

знати:

- основні поняття, категорії та термінологію національного і зарубіжного кримінального права;
- теоретичні основи побудови кримінально-правових інститутів в правових системах сучасного світу;
- особливості джерел та базові положення кримінального законодавства та практики його застосування в Україні і досліджуваних зарубіжних країнах;

уміти:

- всебічно аналізувати юридичні казуси, ґрунтуючись на відповідних джерелах кримінального права (кодексах, законах, статутах, судовій практиці, інших джерелах тощо) України та зарубіжних країн;
- застосовувати приписи законодавства та інших джерел кримінального права про покарання та альтернативні йому заходи кримінально-правового впливу;
- орієнтуватися в підходах до вирішення питань кримінальної відповідальності за окремі види злочинів в Особливій частині кримінального права зарубіжних країн;
- аналізувати сучасні тенденції розвитку юридичної практики, формулювати і аргументувати свою точку зору у спірних питаннях теорії і практики кримінального права України та зарубіжних країн.

І. ПОЛОЖЕННЯ
про порядок підготовки, подання, обліку, захисту
та зберігання курсових робіт від 14.02.2013 р.
(витяг)

1. Загальні засади

1.1. Курсова робота студента є самостійною дослідницькою працею з актуальних проблем юридичної науки та (або) практики, спрямованою на закріплення отриманих студентом теоретичних знань, вироблення навиків наукового дослідження, самостійного творчого логічного мислення.

1.3. Студенти денної форми навчання виконують одну курсову роботу на кожному курсі. Студенти заочної форми навчання виконують одну курсову роботу кожного навчального семестру.

1.4. Навчальні дисципліни, з яких виконують курсові роботи на кожному курсі (у відповідному семестрі), визначаються наказом ректора.

1.5. Тематика курсових робіт повинна відповідати завданням навчальної дисципліни і тісно пов'язуватися з практичними проблемами конкретного фаху. Тематика курсових робіт затверджується відповідними кафедрами і підлягає періодичному оновленню не рідше одного разу на три роки.

1.6. Оцінювання підготовки та захисту курсової роботи здійснюється за трьома шкалами: чотирибальною ("відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно"), 100-бальною та шкалою ECTS ("A", "B", "C", "E", "FX", "F").

2. Підготовка курсової роботи

2.1. Студент денної форми навчання самостійно визначається із навчальною дисципліною, за якою буде виконуватися курсова робота (з урахуванням переліку навчальних дисциплін, передбачених відповідним наказом ректора), і подає відповідну інформацію до деканату (дирекції) не пізніше 15 жовтня поточного навчального року.

2.2. Тему курсової роботи (із рекомендованих кафедр) студент обирає самостійно. Студент денної форми навчання може запропонувати для написання курсової роботи

власну тему, завчасно погодивши запропоновану тему та план із науковим керівником.

2.3. Керівництво курсовими роботами здійснюється, як правило, найбільш кваліфікованими викладачами. У процесі виконання курсової роботи науковий керівник проводить групові та індивідуальні консультації.

2.4. Курсова робота виконується в рукописному вигляді розбірливим почерком або у друкованому (за вибором студента).

Курсова робота виконується на зшитих аркушах паперу формату А-4 (з текстом тільки з однієї сторони аркуша) або в окремому зошиті. Усі сторінки курсової роботи повинні мати наскрізну нумерацію.

Титульний аркуш курсової роботи оформлюється за формою № Н-6.01 (додається), затвердженою наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 384 від 29.03.2012 р.

Курсова робота підписується автором на останній сторінці.

- Рекомендації щодо підготовки та оформлення курсової роботи викладені в додатку № 1 до цього Положення.

3. Подання та облік курсових робіт

3.1. Закінчена та належним чином оформлена курсова робота подається на кафедру не пізніше ніж за місяць до завершення відповідного навчального семестру. Студенти заочної форми навчання подають курсові роботи через методистів курсу відповідно до графіку екзаменаційної сесії, але не пізніш ніж за місяць до її початку.

3.2. Реєстрація та облік курсових робіт здійснюється кафедрами. Курсові роботи студентів заочної форми навчання обліковуються також методистами деканатів заочних факультетів.

3.3. Зареєстрована курсова робота протягом двох робочих днів передається на рецензування науковому керівникові або іншому викладачеві кафедри, визначеному завідувачем кафедри.

4. Рецензування курсової роботи

4.1. Рецензент протягом десяти днів надає на кожну курсову роботу письмову рецензію. Рецензія повинна відображати

загальну характеристику роботи та містити вмотивований висновок про можливість чи неможливість допуску її до захисту.

4.2. Рецензія на курсову роботу студента оформляється на спеціальному бланку, який після захисту вкладається в особову справу студента.

4.3. При рецензуванні роботи студента денної форми навчання рецензент оцінює зміст роботи в межах 50 балів за такими критеріями:

Кількість балів	Критерії оцінювання змісту курсової роботи
50	1. Питання плану роботи висвітлені повно та точно. 2. Проаналізовані висловлені в навчальній та науковій літературі погляди щодо предмета дослідження; на основі їх порівняльної оцінки висловлено особисте ставлення автора щодо кожного з них, а також дана особиста оцінка запропонованим у літературі пропозиціям стосовно шляхів вирішення таких проблемних питань, які стосуються теми, та (або) висловлені власні пропозиції.
45	1. Питання плану роботи висвітлені повно. 2. Проаналізовані літературні джерела, рекомендовані кафедрою при написанні роботи на відповідну тему. 3. Є 2–3 незначні помилки при висвітленні теми.
40	1. Переважна більшість питань плану роботи висвітлені повно та точно. 2. Одне з питань розкрито недостатньо повно або при його висвітленні допущена суттєва помилка. 3. Проаналізовані основні літературні джерела, рекомендовані кафедрою при написанні роботи на відповідну тему.
30	1. Питання плану теми висвітлені поверхово. 2. При написанні роботи використана незначна кількість монографічних та нормативних джерел із числа рекомендованих кафедрою. 3. При розкритті питань плану допущені грубі помилки.
0	Тема не розкрита або в ній виявлено плагіат.

4.6. Курсова робота, оцінена в 0 балів для студентів денної форми навчання або “не допущено” для студентів заочної форми навчання, до захисту не допускається і повертається студентові для доопрацювання.

Вона може бути повторно подана на рецензування після усунення недоліків, на які вказав рецензент.

5. Захист курсової роботи

5.1. Захист курсової роботи проводиться відкрито перед комісією у складі двох викладачів кафедри.

Склад комісії визначається завідувачем кафедри.

Графік захисту курсових робіт для студентів денної форми навчання затверджується директором інституту (деканом факультету) за погодженням із завідувачами кафедр. Студенти заочної форми навчання захищають роботи відповідно до затвердженого розкладу екзаменаційної сесії.

5.2. Оцінювання курсової роботи студентів денної форми навчання під час її захисту проводиться за критеріями:

Кількість балів	Критерії оцінювання змісту курсової роботи
50	1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу з теми курсової роботи, у тому числі орієнтація в основних наукових концепціях, що стосуються даної теми. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої методичними порадами. 3. Здатність до використання отриманих результатів у практичній роботі.
45	1. Повне знання матеріалу з теми курсової роботи. 2. Засвоєння основної літератури та знайомство з додатковою літературою, рекомендованою методичними порадами. 3. Здатність до розуміння значення отриманих результатів для практичної роботи.
40	1. Достатньо повне знання матеріалу з теми курсової роботи. Відсутність у відповідях при захисті суттєвих неточностей. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої методичними порадами. 3. Здатність у цілому до розуміння значення отриманих результатів для практичної роботи.

35	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знання основного матеріалу з теми курсової роботи. 2. Часткове засвоєння основної літератури, рекомендованої методичними порадами. 3. Помилки та певні неточності при відповіді на захисті за наявності знань для їх самостійного усунення або усунення за допомогою викладача.
30	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знання основного матеріалу з теми курсової роботи в обсязі, що уможливило подальше його засвоєння. 2. Знайомство з основною літературою, рекомендованою методичними порадами. 3. Допущені помилки при відповіді на захисті, однак при цьому проявлені знання, які дозволяють усунути найсуттєвіші помилки за допомогою викладача.
25	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність знань значної частини основного матеріалу із теми курсової роботи. 2. Наявність суттєвих помилок при відповіді на захисті. 3. Неможливість у достатньому обсязі засвоїти матеріал по роботі без додаткової підготовки з даної теми.

5.3. Підсумкова оцінка з написання та захисту курсової роботи для студентів денної форми навчання складається із суми балів, виставлених рецензентом при оцінюванні змісту курсової роботи та отриманих за результатами захисту роботи. У разі отримання студентом під час захисту 25 балів, бали, отримані за результатами рецензування, до підсумкової оцінки не додаються.

Підсумкова оцінка у балах переводиться у чотирибальну шкалу та оцінку за шкалою ECTS відповідно до наведеної таблиці.

Кількість балів за курсову роботу за шкалою ECTS	Відповідні рівні чотирибальної (державної) шкали успішності	Шкала ECTS
90-100	ВІДМІННО	A
80-89	ДОБРЕ	B
75-79		C
70-74	ЗАДОВІЛЬНО	D
60-69		E
20-59		FX
0-19	НЕЗАДОВІЛЬНО	F

5.7. У випадку, коли захист курсової роботи оцінено на “незадовільно”, студенту надається двотижневий строк для її доопрацювання.

Додаток № 1
до Положення про порядок
підготовки, подання, обліку, захисту
та зберігання курсових робіт

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

1. Робота над курсовим проектом складається з таких етапів.

1.1. Підготовчий етап:

* добір літератури з теми, визначення необхідних нормативно-правових та інших юридичних актів, матеріалів практики і джерел їх отримання;

* складання на основі ознайомлення з цими матеріалами завдання на курсову роботу (орієнтовного плану роботи) та узгодження його з керівником.

1.2. Основний етап дослідження:

* ретельне вивчення рекомендованої і додаткової літератури, з'ясування змісту основних категорій та понять, пов'язаних із темою, аналіз стану наукової розробки питань теми, зіставлення висловлених у літературі наукових поглядів, вироблення свого ставлення до них, формування аргументованих уявлень з основних питань теми;

* аналіз чинного законодавства і узагальнення матеріалів юридичної практики;

* формування попередніх висновків по роботі, спрямованих на вироблення нових положень теоретичного та прикладного характеру.

З усіх питань, які виникають у процесі виконання курсової роботи, студентові слід консультуватися із науковим керівником.

1.3. Написання роботи. Згідно з планом у тексті потрібно послідовно розкрити основні питання теми. При цьому особлива увага повинна бути приділена формулюванню відповідних державно-правових понять, розкриттю й обґрунтуванню важливих якостей, специфічних закономірностей, принципів вивчення

державно-правових явищ, тенденцій їх розвитку. У роботі слід висвітлити наявні в юридичній літературі погляди на проблематику теми. Студент повинен висловити своє ставлення до таких поглядів (або ж запропонувати власну точку зору).

2. Курсова робота повинна мати таку структуру:

- титульний аркуш,
- зміст,
- вступ,
- основний текст (поділяється на два чи більше розділів),
- висновки,
- список використаної літератури.

2.1. У змісті роботи дається перелік всіх її структурних елементів (вступ, розділи основного тексту з їх назвами, висновки, список використаної літератури) та вказуються сторінки курсової роботи, на яких починаються відповідні структурні елементи.

2.2. У вступі курсової роботи (писати його рекомендується вже після підготовки чорнового варіанта її основної частини) розкриваються значення й актуальність обраної теми, коротко характеризується стан її розробки у літературі, зазначаються предмет, мета наукового дослідження.

2.3. У розділах основного змісту курсової роботи мають безпосередньо використовуватися й висвітлюватися: Конституція України, міжнародно-правові акти, чинне вітчизняне законодавство, матеріали практики застосування права, тлумачення права, правового виховання та іншої юридичної практики (відповідно до теми роботи). У певних випадках може бути необхідним також використання законодавства і юридичної практики інших держав. Посилання на джерела цих матеріалів необхідно давати у сносках за офіційними виданнями законодавства, опублікованими матеріалами або ж за архівами відповідних органів чи організацій, а також за даними мережі Internet.

Підрядкові сноски на ці джерела, а також на літературу подаються за єдиними стандартизованими правилами бібліографічного опису. Сноски можуть бути наскрізні (подаються у тексті у квадратних дужках із зазначенням номера джерела у списку використаних джерел та номера сторінки; у цьому випад-

ку список використаних джерел повинен складатися за принципом послідовності згадування їх у тексті) або посторінкові (здійснюються в кінці кожної сторінки із зазначенням імені автора, назви джерела, видавництва та відповідної сторінки; список використаних джерел формується в алфавітному порядку). Студент повинен самостійно логічно, аргументовано і грамотно розкрити питання теми.

Назви розділів роботи та інших структурних елементів основного тексту мають точно відповідати складеному плану. Цитати, посилання на літературу, законодавство та інші матеріали слід зіставляти з текстами оригінальних джерел.

2.4. У висновках повинні бути чітко й лаконічно сформульовані основні результати, до яких студент прийшов при виконанні курсової роботи.

2.5. Список використаної літератури відображає ступінь дослідженості студентом даної проблеми.

Основними елементами опису літератури є:

а) для книг: прізвище та ініціали автора, назва твору, місце випуску, назва видавництва, рік випуску, кількість сторінок;

б) для журнальних статей: прізвище та ініціали автора (авторів), основний заголовок статті, назва журналу, рік, номер (том, випуск), сторінки, на яких вміщена стаття.

При алфавітному розташуванні література групується послідовно за алфавітом: прізвищ авторів і заголовків книг і статей (по-різному в українському, російському та латинському алфавітах). Роботи автора, які написані разом із співавтором, – за алфавітом першого прізвища співавторів.

Роботи авторів-однофамільців – за алфавітом ініціалів.

Титульний аркуш для курсової роботи студентів
денної форми навчання

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

(повна назва кафедри)

КУРСОВА РОБОТА

з _____
на тему: _____
_____

Студента (ки) _____ курсу _____ групи
Інституту (факультету) _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник _____

_____ (посада, вчене звання, науковий ступінь,
прізвище та ініціали)

ОЦІНКА: Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії: _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Харків – 20 __ рік

Список літератури до всіх тем

Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / В. Н. Додонов. – Москва: Юрлитинформ, 2009. – 448 с.

Есаков Г. А. Уголовное право зарубежных стран / Г. А. Есаков, Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. – Москва: Проспект, 2009. – 336 с.

Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Харків: Одиссей, 2013. – 376 с.

Зубкова В. И. Уголовное законодательство европейских стран: сравнительно-правовое исследование: [монография] / В. И. Зубкова. – Москва: Юрлитинформ, 2013. – 328 с.

Иванов А. М. Сравнительное уголовное право: учебник / А. М. Иванов, А. Г. Корчагин. – Владивосток, 2002. – 470 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Харків: Право, 2015. – 528 с.

Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Т.1: Загальна частина. – Харків: Право, 2013. – 376 с.

Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – Москва: Международ. отношения, 2002. – 376 с.

Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): сборник законодательных материалов / под ред. И. Д. Козочкина. – Москва: Зерцало, 2001. – 352 с.

Уголовное законодательство стран Европейского Союза: учеб. пособ. / А. Н. Ежов, Н. А. Селяков. – Москва, Архангельск: Юпитер, 2005. – 240 с.

Уголовное право зарубежных стран: Общая и Особенная части: [учебник] / под ред. И. Д. Козочкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.

Уголовное право зарубежных стран: Общая и Особенности части: [учеб. для магистров] / под ред. Н. Е. Крылова. – 4-е изд. – Москва: Юрайт, 2013. – 1054 с.

Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М. І. Хавронюк. – Київ: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

II. ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ

1. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн

П л а н

1. Загальна характеристика джерел кримінального права України та зарубіжних країн.
2. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
3. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
4. Роль шаріату в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
5. Дія кримінального закону у часі та просторі, принципи його дії.

Методичні поради. Розглядаючи перше питання, необхідно мати на увазі, що норми кримінального права України встановлюються тільки вищими органами законодавчої влади і закріплюються у відповідних законах, це так зване позитивне право. Саме тому кримінальне право має формальну визначеність – воно точно фіксує в законах у формалізованому виді в письмовій формі ознаки злочинів і покарань за них. Відповідно до ст. 91 Конституції України кримінальні закони видаються виключно Верховною Радою України. Слід зазначити, що цим кримінальне право відрізняється від інших галузей права, отже, кримінальне право виражається тільки в законах, і його єдиним джерелом є кримінальний закон. При висвітленні питання, пов'язаного із загальною характеристикою джерел кримінального права інших зарубіжних країн, слід зважати на дуалізм, який є особливістю джерел кримінального права, зокрема США та ФРН, і пов'язаний з федеральним устроєм держави.

При висвітленні другого питання курсової роботи необхідно зазначити, що англо-американська правова система включає в себе правові системи Англії, а також інших країн, що

перебували під її політико-правовим впливом: США, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Північна Ірландія, країни Британської Співдружності. При розгляді цього питання необхідно звернути увагу, що головним джерелом англійського права є судовий прецедент, що створюється судовою практикою. У цьому пункті плану необхідно надати його поняття, зміст, значення та мати на увазі, що в Англії існує поділ на високе правосуддя (здійснюється вищими судами) і нижче (здійснюється великою кількістю нижчих судів). Слід зауважити, що особлива увага завжди приділялася діяльності високих судів, оскільки саме вони не тільки розглядали конкретну справу, а й створювали прецедент, який належало наслідувати. Відповідно до Актів про судоустрій (1873–1875 рр.), Закону про суд (1971 р.), Закону про Верховний суд (1981 р.) Високим судом був до 2009 р. Верховний суд. До нього входили (до 2009 р.): Високий суд, Суд Корони і Апеляційний суд. До того ж до високих судів належать Апеляційний комітет палати лордів і Судовий комітет Таємної ради, який утворюється із суддів палати лордів і судів заморських територій, держав – членів Британської Співдружності. Отже, зазначені суди створюють прецеденти, сутність яких виражається в таких положеннях: рішення, що виносяться палатою лордів, становлять обов'язкові прецеденти для всіх судів: 1) рішення, що приймаються Апеляційним судом, обов'язкові для всіх нижчих судів і (крім кримінального права) для самого цього суду; 2) рішення, що приймаються Високим судом, обов'язкові для нижчих судів і, не будучи завжди обов'язковими, здебільшого використовуються як переконливі для різних відділень Високого суду і Суду Корони. Другим джерелом англійського права визнаються закони і підзаконні нормативні акти. Але слід вказати, що писаної конституції в Англії немає, але є деяка сукупність норм законодавчого походження, що регламентує основні права та обов'язки підданих. Необхідно розкрити, що до джерел англійського права відносять також звичай, але слід мати на увазі, що він має другорядне значення і нині дуже обмежене використання, оскільки чинний до цього часу Закон від 1265 р. встановив можливість використовувати лише звичаї, які склалися і були чинними до 1189 р.

Третій пункт плану курсової роботи необхідно розпочати з того, що до романо-германської правової системи входять правові системи держав Європейського континенту, в тому числі Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Іспанія, Швейцарія, Португалія, Австрія, Угорщина, Японія, належать до цієї системи за більшістю ознак Україна, Росія, Болгарія. При висвітленні цього питання необхідно проаналізувати кримінально-правові норми конституцій ФРН та Франції. Конституції більшості країн, що належать до цієї правової системи, наголошують на принципі, згідно з яким міжнародно-правові акти після їх ратифікації мають пріоритет над актами національного законодавства. Проте норми міжнародних договорів не можуть суперечити конституції. Особливу увагу необхідно приділити питанню, пов'язаному із кодифікацією законодавства, оскільки вона відіграє значну роль, дозволяє упорядкувати норми права шляхом переробки чинного законодавства і створення в процесі правотворчості єдиного логічно, юридично і соціально цілісного, внутрішньо і зовнішньо узгодженого нормативно-правового акта. Практично в усіх країнах романо-германської правової системи діють п'ять основних кодексів: кримінальний, цивільний, кримінальний процесуальний, цивільний процесуальний та комерційний (торговельний). Кодекс є зведеним актом законодавства, упорядкованою сукупністю взаємозалежних приписів. Він є єдиним внутрішньо пов'язаним документом, що містить як перевірені життям, суспільною практикою чинні норми, так і нові правила, обумовлені динамікою життя, потребами розвитку суспільства. Кодекси для юристів зазвичай мають пріоритет, і можна зазначити, що у країнах із цією системою права Кримінальний закон можна вважати основним джерелом кримінального права.

Відповідь на четверте питання роботи потребує розгляду мусульманської правової системи, до якої відноситься 45 афро-азіатських держав (від Марокко до Індонезії). Мусульманськими вважаються 33 країни (Іран, Афганістан, Туреччина, держави Арабського сходу, Південної і Південно-Східної Азії й Африки і т.д.). Тут більше 80% населення є мусульманами, а іслам проголошений у конституціях державною релігією. Тому

головним джерелом кримінального права в мусульманських державах і донині є релігійні писання: Суна, Коран і т.д. Оскільки, як вважається, мусульманське право є відбитком волі Аллаха, квінтесенцією магометанської релігії є шариат, що складається з двох частин – принципів віри (акід) і принципів права (фікх). Необхідно розкрити у роботі, що шариат продовжує залишатися основним джерелом кримінального права Єгипту, Саудівської Аравії та ін. Мусульманське право діє тут насамперед у своєму традиційному виді – судді засновують свої рішення на визнаних працях представників школи певного штибу. Наприклад, королівські укази 1926 – 1928 рр. Саудівської Аравії зобов'язують суддів слідувати положенням ханбалітської школи мусульманського права. У сукупності з шариатом чинні також нормативні акти, прийняті державними органами (закони в Саудівській Аравії про відповідальність за вживання спиртних напоїв, про статеві збочення та ін.).

Наостанку необхідно розглянути питання про чинність кримінального закону у часі та просторі та принципи його дії. Для цього необхідно ознайомитись зі змістом ч. 2 та 3 ст. 57, ст. 58, 94, ч. 2 ст. 152 Конституції України, ст. 4, 5 Кримінального кодексу України, Указу Президента України 10 червня 1997 р. “Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності”, ст. 137 і 139 Регламенту Верховної Ради України від 19 вересня 2008 р., рішень Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) та від 19 квітня 2000 р. (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). При цьому треба засвоїти питання про порядок і час набуття чинності законом про кримінальну відповідальність, підстави втрати ним чинності та про визначення часу вчинення злочину. Особливу увагу слід звернути на вивчення випадків, коли закон про кримінальну відповідальність має зворотну дію. Треба засвоїти поняття “зворотна дія закону про кримінальну відповідальність”, підстави, межі та кримінально-правові наслідки зворотної дії цього закону.

Вивчаючи питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі, слід ознайомитися зі змістом

ч. 1 ст. 2, ст. 18, ч. 1 ст. 26 Конституції України, ст. 6–10 КК України, законами України “Про державний кордон України” від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII, “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” від 4 лютого 1994 р. № 3929-XII, а також міжнародно-правовими зобов’язаннями України у сфері запобігання злочинності. При цьому слід звернути увагу на проблему визначення місця вчинення злочину, визначення меж території України, а також випадків, коли КК України застосовується до осіб, що вчинили злочини за межами України.

Список літератури до теми

Авраменко Е. Сравнительно-правовой анализ уголовно-правовых норм Украины и мусульманского уголовного права / Е. Авраменко, А. Авраменко // Ислам і сучасний світ: роботи учасників другого та третього всеукр. конкурсів ісламознав. дослідж. молодих учених ім. А. Кримського. – Київ: Ансар Фаундейши / Всеукр. громад. організація “Український центр ісламознавства”, Ислам. громад. культур. центр м. Києва, 2009. – С. 43–82.

Андрушко П. П. Источники уголовного права Украины: понятие, виды / П. П. Андрушко // Право Украины. – 2011. – № 9/10. – С. 26–43.

Богдановская И. Ю. Судебный прецедент – источник права? / И. Ю. Богдановская // Государство и право. – 2002. – № 12. – С. 5–10.

Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права / В. К. Гришук. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 122 с.

Есаков Г. А. Уголовно-правовые системы современного мира и их типологизация / Г. А. Есаков // Системность в уголовном праве : материалы II Российского Конгресса уголовного права, 31 мая – 1 июня 2007 г. / отв. ред. В. С. Комиссаров. – Москва: Велби, 2007. – С. 137–140.

Кибальник А. Г. Тенденции развития мировых уголовно-правовых систем / А. Г. Кибальник // Известия высших учеб-

ных заведений. Правоведение. – 2007. – № 2. – С. 212–222.

Кузнецова Н. Ф. Уголовное право ФРГ / Н. Ф. Кузнецова, Л. Вельцель. – Москва: Москов. гос. ун-т, 1980. – 214 с.

Наталіч О. Ю. Джерела кримінального права та судово-слідча практика / О. Ю. Наталіч; уклад.: І. Г. Оборотов, Р. І. Обручков // Держава і право: de lege praeterita, instante, futura : [тези міжнарод. наук.-практ. конф., 27–28 листоп. 2009 р.]. – Миколаїв: Іліон, 2009. – С. 321, 322.

Никифоров Б. С. Современное американское уголовное право / Б. С. Никифоров. – Москва: Наука, 1990. – 254 с.

Садовський М. Шариат і фікх – головні терміни мусульманського права / М. Садовський // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юрид. – Вип. 49. – 2009. – С. 20–25.

Сюкияйнен Л. Р. Шариат: религия, нравственность, право / Л. Р. Сюкияйнен // Государство и право. – 1996. – № 8. – С. 120–129.

Хапов А. В. Источники английского общего права: судебные прецеденты / А. В. Хапов // Рос. юстиция. – 2006. – № 3. – С. 63–67.

2. Об'єктивні ознаки злочину за кримінальним правом України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз

П л а н

1. Поняття та зміст об'єктивних ознак злочину за кримінальним правом України та ФРН.

2. Поняття об'єкта злочину та його види. Розуміння об'єкта злочину у кримінальному праві України та ФРН.

3. Об'єктивна сторона злочину, її ознаки у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Об'єктивний склад діяння за кримінальним правом ФРН.

4. Суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність) за кримінальним правом України та ФРН.

5. Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок у кримінальному праві України та ФРН.

Методичні поради. Обираючи цю тему для курсової роботи, студент має пам'ятати, що її метою є здійснення порівняльного аналізу положень кримінального права України і відповідних положень кримінального права ФРН щодо об'єктивних ознак злочину. Спочатку треба вказати, що традиційне для доктрини кримінального права України та інших пост-радянських країн поняття “склад злочину” не використовується у кримінальному праві інших зарубіжних країн, у тому числі європейських. Тим не менше встановлення у злочинному діянні об'єктивного та суб'єктивного елементів визнається необхідною умовою кримінальної відповідальності у кримінальному праві всіх зарубіжних країн.

Відповідаючи на перше питання плану, студент має зазначити, що за кримінальним правом України до об'єктивних ознак злочину належать такі елементи складу злочину, як об'єкт злочину та об'єктивна сторона злочину. При цьому слід звернути увагу на те, що в німецькій кримінально-правовій доктрині прийнято виділяти об'єктивний та суб'єктивний склади діяння, звернувши увагу на те, що на відміну від вітчизняного кримінального права у німецькій доктрині до ознак об'єктивного складу діяння окрім власне діяння, його результату та причинного зв'язку належать також суб'єкт діяння, об'єкт діяння та об'єктивне ставлення у провину результату.

У відповіді на друге питання плану доцільно відмітити, що в кримінальному праві України об'єкт злочину є обов'язковою ознакою складу злочину, у зв'язку з чим слід приділити увагу визначенню об'єкта злочину, вказавши на існування у кримінально-правовій науці різних підходів до формулювання його поняття та змісту. Також розгляд цього питання потребує аналізу класифікацій об'єкта злочину за горизонталлю та вертикаллю і розкриття їх кримінально-правового значення. Окрему увагу слід звернути на те, що під об'єктом діяння у німецькому кримінальному праві розуміється те, що в українському іменується предметом злочину, а вітчизняній категорії “об'єкт злочину” відповідає німецька категорія “охоронювані блага”. Наприкінці треба вказати на важливе теоретичне та практичне значення об'єкта злочину, в тому числі для класифікації злочинів.

При відповіді на третє питання теми слід надати визначення об'єктивної сторони злочину як сукупності ознак, що характеризують зовнішню сторону злочинного посягання. При цьому треба здійснити класифікацію ознак об'єктивної сторони злочину на обов'язкові та факультативні, вказавши, що це питання неоднаково вирішується у науковій літературі (деякі науковці до обов'язкових ознак відносять суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними, інші – лише суспільно небезпечне діяння). У зв'язку з цим необхідно коротко викласти думки різних дослідників та власний погляд на цю проблему. У порядку порівняння з німецьким кримінальним правом треба зазначити, що категорією, близькою до словосполучення “об'єктивна сторона злочину”, є “об'єктивний склад діяння”. Надавши визначення об'єктивного складу діяння та розкривши його ознаки, слід вказати елементи, які до нього входять (суб'єкт діяння, об'єкт діяння, власне діяння, результат, причинний зв'язок та об'єктивне ставлення у провину результату), і охарактеризувати кожний з цих елементів.

Висвітлюючи питання про суспільно небезпечне діяння, необхідно розкрити ознаки, що його характеризують (конкретна, свідома, вольова, суспільно небезпечна, протиправна поведінка людини), та форми, в яких воно може вчинятися, – дія та бездіяльність за кримінальним правом України та ФРН. Окрему увагу треба приділити дослідженню умов відповідальності за бездіяльність.

Даючи відповідь на п'яте питання, необхідно розкрити зміст поняття “суспільно небезпечні наслідки”, назвати їх види та вказати значення суспільно небезпечних наслідків при кваліфікації діяння та призначенні покарання. Навівши приклади, коли наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину (на прикладі окремих положень КК України та КК ФРН), пояснити поділ злочинів на матеріальні та формальні. Окрему увагу слід приділити вивченню причинного зв'язку між діянням та наслідками, його видам та значенню. При цьому, розглядаючи існуючі у кримінально-правовій доктрині теорії причинного зв'язку, потрібно вказати на теорію необхідного причинного зв'язку, що вважається найбільш обґрунтованою у

вітчизняному кримінальному праві, та проаналізувати ті теорії причинності, які домінують у німецькій доктрині, – еквівалентну, релевантну та теорію адекватної причинності, пояснивши їх сутність.

Список літератури до теми

Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права / М. И. Бажанов // Проблемы законности. – Харків: НЮАУ, 1999. – Вип. 40. – С. 145–155.

Вельцель Л. Уголовное право ФРГ / Л. Вельцель, Н. Кузнецова. – Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1980. – 214 с.

Есаков Г. А. Основы сравнительного уголовного права: монография / Г. А. Есаков. – Москва: Элит, 2007. – 152 с.

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – Москва: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Коротков М. О. Поняття злочину та складу кримінального діяння за кримінальним правом ФРН / М. О. Коротков // Вестн. Одес. гос. ун-та. – 1999. – Т.4. – С. 110–112.

Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – Москва: Юрид. лит., 1960. – 244 с.

Поцелуев Е. Л. Понятие преступного деяния в романо-германском праве (по уголовному праву Франции и ФРГ) / Е. Л. Поцелуев // Суд и правосудие. – 2003. – № 4. – С. 35–40.

Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Таций. – Харьков: Выща школа, 1988. – 198 с.

Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. Д. А. Шестакова; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.

Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. Н. Ярмыш. – Харьков: Основа, 1999. – 84 с.

Водяніков О. Методологія порівняльно-правового аналізу: межі порівняльно-правового методу в кримінальному праві / О. Водяніков // Кримінальний кодекс України: 10 років

очікувань: [тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (м. Львів, 23–24 верес. 2011 р.)]. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 91–96.

Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Харків: Одиссей, 2013. – 376 с.

Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. – Санкт-Петербург: изд. проф. Малинина, 2005. – С. 237–502.

3. Суб'єкт злочину (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн

П л а н

1. Поняття та види суб'єктів злочину.
2. Вік суб'єкта, з якого може наступати кримінальна відповідальність.
3. Поняття осудності та неосудності.
4. Юридичні особи як суб'єкти відповідальності в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Методичні поради. На початку вивчення цієї теми необхідно засвоїти поняття суб'єкта злочину у кримінальному праві України, яке передбачене ч.1 ст.18 КК України. У ньому сказано, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого у відповідності із КК України може наступити кримінальна відповідальність. З даного визначення випливають наступні ознаки суб'єкта злочину, а саме: особа повинна бути фізична, осудна, яка досягла певного віку. Потім студенту треба вказати його види: загальний та спеціальний, а також види спеціального суб'єкта злочину (ст.18 КК України). Далі слід зосередити увагу на тому, що у кримінальному праві зарубіжних країн, як правило, не міститься законодавчого визначення суб'єкта злочину (злочинного діяння). У зарубіжних

КК, наприклад Австрії, ФРН, Швейцарії, Польщі та ін., передбачається тільки вказівка, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа.

У другому питанні студент має зупинитися на особливостях встановлення віку фізичної особи, з якого може наступати кримінальна відповідальність за сучасним кримінальним правом зарубіжних країн. Тут потрібно вказати про рекомендації, які були надані Шостим Конгресом міжнародного права в Римі 1953 р., Конвенцією ООН про права дитини 1989 р. та Радою Європи щодо нових способів роботи з неповнолітніми правопорушниками та ролі правосуддя у справах неповнолітніх 2003 р. та ін., для вирішення цього питання у національних законодавствах окремих країн. А саме: встановлення віку, нижче за який діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство, принцип винності повинен точніше враховувати вік і зрілість правопорушника і у більшій мірі відповідати його рівню розвитку та ін. Зараз майже всі країни світу встановлюють у своєму законодавстві певні вікові рамки кримінальної відповідальності. Вони залежать від історичних і культурних особливостей тієї або іншої країни. У переважній більшості країн передбачений диференційований вік відповідальності, який вирішує завдання індивідуалізації кримінальної відповідальності. При цьому вік диференціюється за трьома основними критеріями залежно від: а) складів злочинів, б) правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього, в) суб'єктивних якостей винного, тобто здатності усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними у певному віці. В Україні (ч.1 ст. 22 КК України) кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. У деяких випадках (ч. 2 ст. 22 КК України) при вчиненні визначеного кола злочинів встановлений “знижений” вік – з 14 років. Також існує так званий “абсолютний” вік – з 18 років, враховуючи підстави Особливої частини КК (наприклад, за вчинення службових або військових злочинів).

Треба зупинитися на різноманітних підходах у визначенні віку особи та процедури відповідальності за кримінальним правом окремих країн. Так, у деяких країнах Європи широ-

ко розповсюджена практика дворівневої відповідальності, а саме: для дорослих осіб та ювенальної відповідальності неповнолітніх. Зокрема, у Швейцарії – це вік від 10 до 18 років, у Іспанії – від 14 до 18 років. За КК Франції (ст.112-3) кримінальна відповідальність встановлена з 13 років. З 13 до 16 років суд має призначити лише не більше половини передбаченого покарання, широко застосовуються міри виховного характеру (ст. 122-8 КК Франції). У ФРН (§19 КК) відповідальність настає з 14 років. Законодавством розрізняють наступні групи неповнолітніх: з 14 до 16, з 16 до 18 та з 18 до 21 року, відповідно до яких застосовуються ювенальні міри впливу або покарання при пом'якшуючих обставинах. Особи до 14 років є неосудними у зв'язку з “віковою неосудністю”. В англійському праві неповноліття особи звичайно пов'язують із відсутністю волі, що може стати причиною, яка виключить кримінальну відповідальність. Слід показати знання того, що кримінальне законодавство Англії (Закон 1933 р.) визначає три групи неповнолітніх: малолітні діти у віці від 7 до 10 років, діти у віці від 10 до 14 років і підлітки у віці від 14 до 17 років (при призначенні покарання до них прирівнюються молоді люди у віці від 17 до 21 року). Щодо малолітніх, які не досягли 10-річного віку, існує презумпція, що діти в цьому віці не можуть бути кримінально дієздатними, і відносно них, а також групи осіб у віці від 10 до 14 років застосовуються інші міри виховного характеру. У кримінальному законодавстві США загальний вік, з якого особа може відповідати за вчинені злочини за федеральним кримінальним законодавством і більшістю КК штатів, передбачений з 16 років, але в кримінальному законодавстві деяких штатів, наприклад у § 30.00 КК Нью-Йорка, мінімальний вік кримінальної відповідальності за тяжке вбивство встановлений з 13 років, у КК Колорадо та Луїзіани – 10 років.

Також слід зазначити, що в деяких країнах (Австрія, ФРН, Франція та ін.) вік диференціюється відповідно до “принципу розуміння”. Формально-вікові визначення часу настання відповідальності особи не завжди співпадають з його індивідуальними особливостями розвитку. Тому в законодавстві цих країн вік визначається: нижньою ланкою (абсолютною безвід-

повідальністю) та верхньою (абсолютною відповідальністю), в межах яких суд встановлює питання відповідальності неповнолітніх з урахуванням його індивідуального рівня психічної зрілості (“вік відносної відповідальності”).

У третьому питанні потрібно розкрити зміст поняття осудності та неосудності, критеріїв її встановлення (ст. 19 КК України); з’ясувати, як вирішується питання про відповідальність особи, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу; поняття обмеженої осудності та її значення (ст. 20 КК). При визначенні поняття неосудності слід звернути увагу на зміст ознак медичного (біологічного) та юридичного (психологічного) критеріїв неосудності, їх співвідношення між собою, кримінально-правові наслідки визнання особи неосудною.

Обов’язково слід зупинитися на особливостях встановлення психологічного критерію неосудності в країнах англо-американської правової системи, змісту Правил Мак-Натена 1843 р. та їх значенні; дослідити поняття “непереборного імпульсу” у США. Тобто Правила Мак-Натена, які законодавчо закріплені в Титулі 18 Звіді Законів США, доповнені вказівкою на вольову ознаку: особа, яка вчиняє злочин під впливом такого імпульсу, викликаного психічним розладом або дефектом, не в змозі контролювати свою поведінку, хоча і розуміє, що чинить “неправильно”. Крім того, треба вказати на характерні особливості визначення медичного критерію неосудності в Англії та США, відсутність загального поняття хворобливого стану психіки.

Щодо поняття неосудності в кримінальному праві Франції (країна, де вперше у 1810 р. була закріплена в законі формула неосудності) та ФРН слід усвідомлювати позитивно-правовий характер такого поняття (закріплення його в чинному законодавстві), визначити критерії неосудності (медичний та психологічний), поняття обмеженої осудності, її значення.

Однак у КК деяких країн романо-германської правової системи (КК Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) є конструкції формули неосудності, де психологічний критерій представ-

лений в обмеженому виді або за його відсутності (повністю або частково).

У четвертому питанні слід приділити увагу новелам вітчизняного законодавства щодо застосування заходів кримінально-правового впливу до юридичних осіб. Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” від 23.05.2013 р. № 314-VII передбачається застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру: штрафу, конфіскації майна, ліквідації юридичної особи. Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою: від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 209, 306, ч.1, 2 ст. 368³, ч. 1, 2 ст. 368⁴, ст. 369, 369² КК України; від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 258–258⁵ КК України.

У кримінальному ж праві зарубіжних країн питання про відповідальність юридичних осіб має давню історію і, в першу чергу, серед країн англо-американської правової системи. З середини ХІХ ст. в Англії притягували до відповідальності корпорації за порушення статутних зобов’язань з охорони навколишнього середовища або в результаті шкідливих наслідків господарської діяльності. У ХХ ст. корпоративна кримінальна відповідальність поширилася і на країни континентальної Європи щодо рекомендацій, наприклад, Міжнародного конгресу в Бухаресті 1929 р., Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі 1946 р., Європейського комітету з питань злочинності 1978 р. та ін. за вчинення злочинів проти інтересів держави, миру і безпеки людства. Далі студент повинен зупинитися на видах юридичних осіб, які можуть підлягати відповідальності (комерційні підприємства, установи публічного права та ін.), в яких країнах їх визнають суб’єктом злочину (Франція, Бельгія, США та ін.), а в яких встановлена для них квазі-відповідальність (Австрія, Польща та ін.). Крім того, слід звернути увагу, що відповідальність юридичної особи не виключає і відповідальності фізичної особи – представника особи юридичної. І наприкінці роботи

треба визначити перелік злочинів, за вчинення яких юридичні особи підлягають відповідальності, та відповідні за них покарання (інших заходів кримінально-правового характеру).

Список літератури до теми

Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні / В. М. Бурдін. – Київ: Атіка, 2005. – 240 с.

Гришук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження / В. К. Гришук, О. Ф. Пасека. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 248 с.

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – Москва: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України / О. В. Зайцев. – Харків: Майдан, 2007. – 240 с.

Крестовська Н. Ювенальна юстиція в США і Україні: порівняльний аналіз / Н. Крестовська, В. Шмеріга // Юрид. вестник. – 2003. – № 1. – С. 96–102.

Кубанцев С. П. Невменяемость в уголовном праве США / С. П. Кубанцев // Журнал рос. права. – 2004. – № 2.

Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія / В. В. Лень. – Дніпропетровськ: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.

Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности / А. С. Никифоров. – Москва: ЮрИнфоР, 2003. – 204 с.

Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Харьков: Вища школа, 1989. – 104 с.

Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. – Издание проф. Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2005. – 797 с.

4. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аналіз

П л а н

1. Поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України.

2. Особливості регламентації попередньої злочинної діяльності за кримінальним правом Англії.

3. Готування до злочину, його види за КК України. Відмінність готування від виявлення умислу. Спонування до злочину і змова за кримінальним правом Англії.

4. Замах на злочин. Види замаху за КК України. Відмінність замаху від готування до злочину і від закінченого злочину. Особливості визначення критеріїв замаху у кримінальному праві Англії.

5. Караність незакінченого злочину у кримінальному праві України і Англії.

Методичні поради. Студенту, який обрав дану тему для своєї курсової роботи, слід пам'ятати, що її метою є здійснення порівняльного аналізу приписів чинного КК України і відповідних положень англійського кримінального права щодо стадій вчинення злочину, встановлення спільних рис та відмінностей у регламентації попередньої злочинної діяльності в Україні і Англії, з'ясування особливостей її караності.

Відповідаючи на перше питання теми, студент має зазначити, що згідно із доктриною кримінального права України стадії вчинення злочину – це визначені етапи підготовки і здійснення умисного злочину, які розрізняються між собою за характером вчинених дій, моментом припинення злочинної діяльності і ступенем реалізації злочинного наміру. Чинному кримінальному праву України відомі три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину, 2) замах на злочин та 3) закінчений злочин.

Готування до злочину та замах на злочин є видами попередньої злочинної діяльності і мають назву незакінченого

злочину (ст.13 КК України). Їх ознаки закріплені відповідно у ст. 14 та 15 КК України.

Ознаки закінчених злочинів описані в диспозиціях статей Особливої частини КК. За чинним кримінальним правом України кримінальна відповідальність настає як за закінчений злочин, так і за незакінчену злочинну діяльність. У випадку, якщо особа не довела злочин до кінця з причин, що не залежали від її волі, говорять про склад готування до злочину чи про склад замаху на злочин.

У другому питанні слід обов'язково вказати, що на відміну від кримінального права України поняття попередньої злочинної діяльності за англійським правом не пов'язане із стадіями вчинення злочину, а знаходить вираження в окремих самостійних посяганнях. Так, в англійському кримінальному праві існують спеціальні інститути, схожі на наші стадії злочину : 1) спонукання до вчинення злочину (*solicitation*), 2) змова (*conspiracy*) і 3) замах на злочин (*attempt*), за допомогою яких встановлюється відповідальність за попередню злочинну діяльність, котра ще не спричинила реальної шкоди.

Даючи відповідь на третє питання теми, спочатку необхідно розглянути готування, яке є першою стадією умисного злочину у кримінальному праві України. Згідно із ч.1 ст.14 КК України готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Варто пам'ятати, що готування завжди припускає вчинення певних дій, які створюють умови для заподіяння шкоди об'єкту посягання. Це відрізняє готування від виявлення наміру, яке за кримінальним правом України не визнається стадією вчинення злочину і не тягне кримінальної відповідальності.

Англійське кримінальне право також виходить із того, що для настання кримінальної відповідальності недостатньо тільки наміру вчинити злочин, а необхідна ще й певна злочинна поведінка, якою завдається реальна шкода правоохоронюваним цінностям. Така поведінка має виражатися в дії чи бездіяльності, так званому "*overt act*".

Таким чином, в англійському кримінальному праві поняття попередньої злочинної діяльності полягає у трьох, вироблених загальним правом, самостійних категоріях злочинів, для яких характерним є незакінченість реалізації злочинного наміру при здійсненні в даному напрямі будь-якої дії або бездіяльності. Виходячи з цього, більше всього схожими на готування до злочину за КК України є такі поняття англійського кримінального права, як спонукання до злочину і змова.

Студенту потрібно дослідити сутність інституту спонукання та визначити його основні ознаки, за якими спонукання відрізняється від підбурювання до злочину, яке є видом співучасті.

Наступним видом попередньої злочинної діяльності за англійським кримінальним правом, який студент має дослідити, є змова. Змова вважається злочином і за загальним, і за статутним правом і займає проміжне місце між спонуканням і замахом. Як правило, злочин починається зі спонукання, потім між особами виникає змова, яка може перерости в замах.

Аналізуючи змову, студенту не слід забувати, що вона, так само як і спонукання, є не стадією вчинення злочину (як це має місце у кримінальному праві України), а самостійним окремим злочином, оскільки кримінальна відповідальність за неї настає незалежно від того, чи був вчинений в реальності намічений злочин. Більше того, заплановані при змові дії іноді можуть мати незлочинний характер (вчинення правомірної дії протиправними засобами).

Змова, як і спонукання до злочину, вважається принципово незакінченим діянням. Істотною ознакою змови є участь у ній не менше двох осіб. При цьому кожний учасник змови має бути згодним на вчинення злочину разом з іншими учасниками і усвідомлювати це. Розглядаючи питання щодо змови, студенту бажано проілюструвати теоретичні висновки посиланнями на рішення англійських судів.

У четвертому питанні студент повинен зазначити, що відповідно до чинного КК України (ч. 1 ст. 15) замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину,

передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Таким чином, замах на злочин характеризується низкою об'єктивних і суб'єктивних ознак, які обов'язково слід розглянути.

У кримінальному праві України в залежності від суб'єктивного критерію замах на злочин поділяють на закінчений і незакінчений.

Крім того, в теорії і практиці кримінального права України виділяють так званий “непридатний замах”, який також буває двох видів: замах на “непридатний об'єкт (предмет)” і замах з “непридатними засобами”. За кримінальним правом України відповідальність за “непридатний замах” настає на загальних підставах як за попередню злочинну діяльність виходячи із спрямованості умислу винного.

Аналізуючи приписи англійського права щодо замаху, студент має вказати, що цей інститут сформувався наприкінці XVIII – початку XIX ст. Ще тоді за загальним правом була сформульована норма щодо відповідальності за замах, згідно із якою замахом визнавалась умисна дія, яка безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину і може призвести до закінченого злочину, якщо вона не буде перервана, і якщо винний не відмовиться від її вчинення. Пізніше за Законом Англії про кримінально-караний замах Criminal Attempts Act (1981 р.) замах було визнано статутним злочином, і за п. 1 ст. 1 цього Закону у замаху на злочин винною може визнаватися особа, якщо вона з наміром вчинити злочин виконає дії, що є більшими за просте готування до вчинення злочину.

Бажано, щоб студент пояснив, які критерії використовуються для розмежування замаху на злочин і готування до злочину, що таке концепції “найближчого кроку” або “останнього кроку” (*last proximate step*), і як вони використовуються для цього у судовій практиці. У цьому питанні також доцільно використати рішення англійських судів.

У п'ятому питанні теми студенту слід звернути увагу на істотні відмінності українського й англійського кримінального права у вирішенні питань щодо караності незакінченого злочи-

ну. Так, у кримінальному праві України згідно із приписами ст. 16 КК відповідальність за попередню злочинну діяльність настає за ст. 14 і 15 КК й за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин. При цьому згідно із положеннями ч. 2 ст. 14 КК готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

При призначенні покарання за готування до злочину і замах на злочин виходячи із приписів ст. 68 КК суд враховує : 1) ступінь тяжкості вчиненого особою діяння; 2) ступінь здійснення злочинного наміру та 3) причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця. Крім того, у КК України наразі є норма, що зобов'язує суд призначати менш суворе покарання за незакінчений злочин порівняно із закінченим злочином (ч. 2, 3 ст. 68 КК). Отже, призначаючи покарання за незакінчений злочин, українські суди у всіх випадках зобов'язані враховувати те, що злочин не було доведено до кінця.

Студенту слід звернути увагу, що в англійському праві до прийняття Закону про кримінальне право Criminal Law Act (1977 р.) спонукання до будь-якого злочину переслідувалося із обвинувальним актом, що викликало серйозну критику англійських юристів, адже це призводило до того, що спонукання до малозначного злочину розглядалось як більш серйозне діяння, ніж те, на яке воно було спрямоване. З прийняттям Закону про кримінальне право (1977 р.) і Закону Англії про Суди магістратів Magistrates' Courts Act (1980 р.) ця невідповідність була усунута. Наразі спонукання карається на розсуд суду. Однак покарання за нього не може бути більш суворим, ніж за вчинення самого злочину, спонукання до якого здійснювалося.

За змову, що спрямована на вчинення злочину, англійські суди досить часто призначають більш суворе покарання, ніж за відповідний закінчений злочин, вчинений однією особою. Так відбувається тому, що в англійському праві будь-яка форма співучасті вважається більш небезпечним явищем, ніж вчинення злочину однією особою.

Стосовно замаху в Англії діє принцип караності його як аналогічного закінченого злочину. Відповідно до Закону Англії

про кримінально-караний замах Criminal Attempts Act (1981 р.), якщо злочин, на який було вчинено замах, є вбивством чи іншим злочином, за який в законі прямо визначене покарання, то він карається довічним тюремним ув'язненням. У всіх інших випадках замах карається так само, як і відповідний закінчений злочин, але при цьому Законом про кримінальне право (1977 р.) було введене правило, згідно з яким покарання за замах не може перевищувати покарання, передбаченого за вчинення того злочину, на який відбувся замах.

Завершуватися курсова робота має висновками студента, зробленими на підставі проведеного порівняльно-правового аналізу стадій злочину за кримінальним правом України та Англії.

Список літератури до теми

Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження) / В. М. Бурдін. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 304 с.

Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин / А. В. Горностай. – Харків: Юрайт, 2013. – 232 с.

Зінченко І. О. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект / І. О. Зінченко // Вісн. Нац. ун-ту “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. – № 2. – 2013. – С. 240–251.

Крылова Н. Е. Уголовное право зарубежных стран / Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. – Москва: Зерцало, 1998. – 268 с.

Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство (англійський підхід) / П. Лейленд; пер. з англ. П. Тарашук. – Київ: Основи, 1996. – 207 с.

Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: общая часть уголовного права. – Москва: Юрид. лит., 1991. – 288 с.

Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посіб. / Ю. Г. Старовойтова. – Київ: Атіка, 2012. – 104 с.

Уголовное законодательство зарубежных стран (Анг-

лии, США, Франції, Німеччини, Японії): збірник законодавчих матеріалів / під ред. І. Д. Козочкина. – Москва: Зерцало, 1998. – 352 с.

Уголовное право буржуазных стран: общая часть: [сборник законодательных актов] / под ред. А. Н. Игнатова, И. Д. Козочкина. – Москва: Ун-т дружбы народов, 1990. – 886 с.

Яценко С. С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав: навч. посіб. / С. С. Яценко. – Київ: ВД “Дакор”, 2013. – 168 с.

Smith J.C. Criminal Law / J.C. Smith, B. Hogan. – L., 1996. – 1036 с.

5. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн

П л а н

1. Поняття та підстава необхідної оборони.
2. Ознаки необхідної оборони.
3. Перевищення меж необхідної оборони.

Методичні поради. При визначенні поняття необхідної оборони у кримінальному праві України слід ознайомитися з ч. 3 ст. 27 Конституції України, ст. 36 КК України та роз’ясненнями постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”. Важливим є належне обґрунтування того, що дії, пов’язані з заподіянням шкоди у стані необхідної оборони, є соціально корисними та правомірними. Характеризуючи місце необхідної оборони у системі обставин, що виключають злочинність діяння, необхідно звернути увагу на те, що право на необхідну оборону в Україні визнається природним і невідчужуваним, абсолютним і самостійним правом людини, тому будь-яка особа за наявності відповідної підстави може незалежно від інших можливостей відвернути чи припинити посягання

скористатися цим правом або ж відмовитися від його реалізації. Далі потрібно детально розкрити зміст кожного з обов'язкових елементів підстави необхідної оборони: 1) суспільно небезпечного посягання та 2) необхідності в його негайному відверненні чи припиненні.

З'ясовуючи поняття необхідної оборони за кримінальним правом зарубіжних країн, насамперед треба звернути увагу на термінологічні особливості юридичного закріплення цього інституту. Так, у країнах англосаксонської правової системи (Англії, США, Австралії) термін “необхідна оборона” взагалі не вживається, натомість поняття “самооборона” охоплює собою самозахист, захист третіх осіб та власності, а також затримання особи, яка вчинила злочин. У кримінальних кодексах Бельгії, Бразилії, Італії, Куби, Франції та деяких інших країн використовується термін “правомірна оборона” (“правомірний захист”).

Підстава необхідної оборони в іноземних державах також може досить суттєво відрізнятися від тієї, що закріплена у КК України. Наприклад, законодавство багатьох зарубіжних країн містить вказівку на протиправний (КК Австрії, Грузії, ФРН, Нідерландів, Польщі, Угорщини та ін.) або навіть несправедливий (КК Албанії, Бразилії, Колумбії, Панами, Румунії) характер посягання, а не суспільно небезпечний, як це має місце у кримінальному праві України. Тому в курсовій роботі доцільно не просто наводити визначення необхідної оборони, що містяться у кримінальних законах різних зарубіжних країн, а й розкривати їх змістовну своєрідність у порівнянні з аналогічними положеннями про необхідну оборону за кримінальним правом України.

Розглядаючи друге питання, слід виходити з того, що у кримінальному праві України виділяються такі ознаки необхідної оборони: 1) мета оборони; 2) спрямованість (об'єкт) заподіяння шкоди; 3) характер дій особи, яка захищається; 4) своєчасність і 5) співрозмірність оборони. Кожна з зазначених ознак має бути ґрунтовно досліджена. Також необхідно аргументувати, що відсутність хоча б однієї ознаки свідчить або про відсутність самого стану необхідної оборони (наприклад, так звана “передчасна” чи “спізнана” оборона), або про перевищення її

меж (якщо заподіяна шкода є неспіврозмірною з небезпечністю посягання чи обстановкою захисту).

Здійснюючи компаративне дослідження ознак необхідної оборони за кримінальним правом зарубіжних держав, особливо увагу слід звертати на такі ознаки, як своєчасність і співрозмірність оборони. Так, у кримінальному законодавстві нерідко необхідною обороною визнається захист не лише від наявного, а й від майбутнього посягання (КК Австрії, Бразилії, Данії, Латвії, Литви, Угорщини, окремих штатів США та ін.). За загальним правом Англії співрозмірність оборони визначається як “розумна необхідність” при застосуванні сили.

Додатково слід виділити ознаки, в яких проявляються особливості інституту необхідної оборони в законодавстві зарубіжних країн. Наприклад, на відміну від кримінального права України дія положень щодо самооборони за правом Англії поширюється як на потерпілих чи інших осіб, так і на працівників поліції, отже, останні визнаються суб’єктами необхідної оборони.

При висвітленні третього питання має бути не лише повністю з’ясоване те, що саме вважається перевищенням меж необхідної оборони за кримінальним правом України, а й чітко окреслені випадки, коли таке перевищення тягне кримінальну відповідальність. Також необхідно розкрити вплив різних форм вини (умислу та необережності), помилки, стану сильного душевного хвилювання на відповідальність особи при перевищенні меж необхідної оборони. Окремо слід вказати на передбачені ч. 5 ст. 36 КК України спеціальні види необхідної оборони, за наявності яких розмір шкоди, що може бути заподіяна нападнику, не обмежується.

Визначаючи межі необхідної оборони за кримінальним законодавством іноземних держав, потрібно виходити з ознаки співрозмірності при застосуванні сили до особи, яка посягає. Зокрема, незважаючи на те, що у кримінальному праві Англії не вироблені чіткі правила для визначення цих меж, очевидно, що перевищенням буде вважатися недотримання “розумної необхідності” при заподіянні шкоди. У кримінальному законодавстві країн романо-германської правової системи питання про перевищення меж необхідної оборони, як правило, регламентова-

ні достатньо детально. Проте, наприклад, КК Франції та ФРН не містять спеціальних норм, якими встановлювалася б відповідальність за злочини, вчинені при перевищенні меж необхідної оборони, отже, зазначена обставина не врахована законодавцем як пом'якшуюча.

Наприкінці роботи бажано висловити власну точку зору з приводу переваг та недоліків різних законодавчих підходів до необхідної оборони, з'ясувати можливість подальшого розвитку цього інституту кримінального права України з урахуванням досягнень інших країн світу.

Список літератури до теми

Баулин Ю. В. *Обстоятельства, исключают преступность деяния* / Ю. В. Баулин. – Харьков: Основа, 1991. – 360 с.

Кенни К. *Основы уголовного права* / К. Кенни. – Москва: Изд-во иностр. лит., 1949. – LVII, 599 с.

Лейленд П. *Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство. Англійський підхід* / П. Лейленд; пер. з англ. П. Тарашук. – Київ: Основи, 1996. – 207 с.

Пакутин В. Д. *Превышение пределов необходимой обороны по законодательству стран дальнего зарубежья (сравнительный анализ)* / В. Д. Пакутин // *Материалы Всерос. научно-практической конференции, посвященной 95-летию Башкир. гос. ун-та. Ч. I.* – Уфа: РИО БашГУ, 2004.

Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 р. // *Відом. Верхов. Суду України.* – 2002. – № 3. – С. 2–4.

Старовойтова Ю. Г. *Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посіб.* / Ю. Г. Старовойтова. – Київ: Атіка, 2012. – 104 с.

6. Поняття та види покарання за кримінальним правом України та Франції: порівняльно-правовий аналіз

П л а н

1. Поняття та цілі покарання за кримінальним правом України. Особливості їх визначення за кримінальним правом Франції.

2. Система покарань за кримінальним правом України та Франції.

3. Види покарань та їх класифікація (основні та додаткові, загальні та спеціальні, строкові та безстрокові) за кримінальним правом України. Види покарань та їх критерії (за вчинення злочину, проступку або порушення, основні та додаткові, за колом осіб) за кримінальним правом Франції.

4. Окремі види покарань за кримінальним правом України та Франції:

а) позбавлення волі,

б) штраф.

5. Особливості законодавчих регламентацій караності юридичних осіб за кримінальним правом України та Франції.

Методичні поради. Викладення теми потрібно починати із законодавчого визначення покарання, передбаченого в ч. 1 ст. 50 КК України. На основі цих положень студенту слід докладно проаналізувати ознаки покарання за кримінальним правом України. Необхідно звернути увагу на цілі покарання (ч. 2 ст. 50 КК України), а саме: виправлення засудженого, його кару та запобігання вчиненню нових злочинів. Зміст кожної з цих цілей повинен бути розкритий окремо та в їх взаємозалежності. Після цього треба показати, що на відміну від КК України за КК Франції законодавче визначення покарання та його цілей відсутнє. Тут слід зазначити, що у питанні про зміст та мету покарання у доктрині французького кримінального права поширена думка щодо моральної та утилітарної її функції. Це базується на двох основних концепціях права: сучасного неокла-

сизму та нового соціального захисту. Тому мета покарання – відплати та залякування – відноситься до концепції сучасного неокласицизму, а виправлення та ресоціалізація злочинця – до нового соціального захисту.

При розгляді другого питання слід навести визначення поняття “система покарань”, зупинитися на аналізі її ознак за кримінальним правом України. Варто показати, що у КК Франції і у КК України також встановлений вичерпний перелік різних видів покарань, які призначаються за вчинення злочинів, проступків та поліцейських порушень. Система покарань за КК Франції побудована саме відповідно до класифікації злочинних діянь на три групи: покарання кримінальні, виправні та поліцейські. У третьому питанні види покарань потрібно показати згідно з відповідними критеріями. Так, за КК України виділяють покарання: основні та додаткові (ст. 52), загальні та спеціальні, строкові та безстрокові. Для французького права є традиційним поділ покарань на: основні та додаткові, загальнокримінальні та політичні, за колом осіб (покарання щодо фізичних і юридичних осіб). Також заслуговує на увагу, що у переліку покарань кримінального права України та Франції відсутня смертна кара як вид покарання.

Четверте питання передбачає розкрити зміст окремих видів покарання – позбавлення волі та штрафу. Доцільно виділити роль і місце, які вони займають серед інших видів покарань в КК України та Франції, встановити їх види та розміри, нові форми виконання позбавлення волі у Франції – режим напівсвободи та відбування ув’язнення частинами. Навести приклади проведення законодавчих змін саме на посилення ролі штрафу в українському кримінальному праві, приведення його до вимог європейських стандартів. Проте варто наголосити, що за КК Франції існує можливість призначення позбавлення волі та штрафу одночасно як основних видів покарання, а також заміни штрафу позбавленням волі у випадку несплати.

У п’ятому питанні слід зупинитися на особливостях законодавчих регламентацій караності юридичних осіб за кримінальним правом України та Франції. Юридичні особи за КК України підлягають лише застосуванню інших заходів кримінально-правового характеру. Вони не є суб’єктами кримінального

покарання. Навпаки, дуалістичний характер французької системи кримінального покарання передбачає для юридичних осіб застосування саме покарання.

Список літератури до теми

Водянніков О. Методологія порівняльно-правового аналізу: межі порівняльно-правового методу в кримінальному праві / О. Водянніков // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: [тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (м. Львів, 23-24 верес. 2011 р.)]. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 91–96.

Грищук В. К. Система покарань за кримінальним кодексом Франції 1992 р. / В. К. Грищук, І. В. Красницький // Вісн. Львів. ун-ту. Серія “міжнарод. відносини”. – 2000. – Вип. 2. – С. 362–371.

Ежов А. Н. Наказание в уголовном праве стран Евросоюза (Англии, Франции, Германии): учеб. пособ. / А. Н. Ежов, Н. А. Селяков. – Москва: Юпитер, 2005. – 96 с.

Есаков Г. А. Основы сравнительного уголовного права: монография / Г. А. Есаков. – Москва: Элит, 2007. – 152 с.

Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) / Ю. А. Пономаренко. – Харків: Право, 2012. – 80 с.

Сальваж Ф. Уголовное право Франции: общая часть: [учеб. пособ.] / Ф. Сальваж; науч. ред. пер.: Г. О. Петрова; пер. Д. Н. Шлепнева. – Нижний Новгород, Гренобль: Изд-во Нижегород. ун-та, Пресс Университер де Гренобль, 2002.

Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой; пер. с фр. Н. Е. Крыловой. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2002. – 650 с.

Хавронюк М. Види кримінальних покарань: досвід європейських держав / М. Хавронюк // Прокуратура, Людина, Держава. – 2005. – № 3. – С. 95–102.

**7. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та США.
Кримінальна відповідальність за окремі види злочинів (злочини проти життя та здоров'я особи) за кримінальним правом України та США: порівняльно-правовий аналіз**

П л а н

1. Поняття та побудова Особливої частини кримінального права України та США.
2. Особливості регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти життя особи за кримінальним правом України та США.
3. Особливості регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я особи за кримінальним правом України та США.
4. Покарання за злочини проти життя та здоров'я особи у кримінальному праві України та США.

Методичні поради. Студенту, який обрав дану тему для своєї курсової роботи, слід пам'ятати, що її метою є надання загальної характеристики Особливої частини кримінального права України та США; здійснення порівняльного аналізу приписів чинного КК України і відповідних положень кримінального законодавства США щодо кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи; встановлення спільних рис та відмінностей у регламентації кримінальної відповідальності за вказані злочини в Україні та США, з'ясування особливостей їх караності.

Спочатку необхідно звернути увагу на те, що система Особливої частини кримінального права за її формально-змістовними показниками чітко пов'язана зі ступенем досконалості права тієї або іншої країни. Вона визначається традиціями, домінуючими в суспільстві поглядами на пріоритети кримінально-правової охорони, напрямами сучасної кримінально-правової політики держави.

Потрібно показати загальні риси Особливої частини як сукупності кримінально-правових інститутів і норм, що визначають конкретні види злочинів та передбачають види (розміри) покарань за їх вчинення. Ці норми за їх певним переліком утворюють саме Особливу частину та об'єднуються за групами (розділами), розташованими у визначеному порядку. Далі бажано зупинитися на органічному зв'язку норм Особливої частини з нормами Загальної частини, що їх застосування та реалізація неможливі без використання загальних положень кримінального права.

Особлива частина КК України містить двадцять розділів за родовим об'єктом та налічує статті з 109 по 447. Спочатку розташовані норми про злочини проти держави, які посягають на основи національної безпеки України. Родовим об'єктом злочинів II Розділу є особа, її життя та здоров'я тощо. Закінчується Особлива частина XX Розділом “Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”. Безпосередній же об'єкт злочину, якому завдається шкода при вчиненні конкретного злочину, передбачається в окремій кримінально-правовій нормі. Вона вказується за КК України в окремій статті, яка має власну назву, а не тільки порядковий номер.

Також слід зазначити, що буквальне формулювання тексту статей пов'язане з вказівкою на диспозицію кримінально-правової норми, тобто кримінально-правову заборону, що містить караність за КК саме діяння особи, а не караність особи, яка вчинила це діяння, що заборонене КК. Це можна знайти у КК деяких інших країн романо-германської правової системи, наприклад, ФРН, Австрії, Данії, Італії, Швейцарії, Швеції, Іспанії, Польщі.

Аналізуючи Особливу частину кримінального права США, слід зосередитись на тому, що цьому питанню не приділялося достатньої уваги. Особливістю тут виступає “дворівневність” Особливої частини, а саме: на рівні федерації та на рівні окремих штатів. На федеральному рівні Особлива частина представлена у Звіді Законів США (титул 18 з 86 глав), де злочини розташовані у загальному переліку за алфавітним порядком. На рівні штатів – у алфавітному порядку (штат Айдахо)

або у відповідних розділах та главах КК при визначенні окремих видів злочинів, тобто за об'єктом посягання. Крім того, Особливу частину КК штатів можна поділити на: невеликі (від 5 до 12 розділів (титулів): Нью-Йорк, Іллінойс, Гаваї, Пенсільванія та ін.) або великі за обсягом (до 20 розділів (титулів): Айдахо, Нью-Гемпшир, Джорджія, Каліфорнія та ін.). Необхідно також зосередити увагу і на тому, що за Особливою частиною КК штатів не всі злочинні діяння входять до їх складу. Значною мірою вони передбачаються іншими кодексами, окремими законами за конкретними видами злочинів.

Відповідаючи на друге питання теми, студент має зазначити, що згідно зі ст. 3 Конституції України життя людини є найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 визначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя, і ніхто не може свавільно позбавити її життя. Тому злочини проти життя становлять велику суспільну небезпеку. До них КК України відносить різні види умисних вбивств (ст. 115–118), вбивство через необережність (ст. 119), доведення до самогубства (ст. 120), погрозу вбивством (ст. 129).

Поняття вбивства дається у ч. 1 ст. 115 КК України як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Крім того, в ст. 119 КК передбачено відповідальність за вбивство через необережність. Тому загальне поняття вбивства можна визначити як умисне або необережне заподіяння смерті іншій людині.

У підставу законодавчого визначення видів вбивств покладені різні критерії. По-перше, це суб'єктивна сторона, за якою розрізняють умисні вбивства (ст. 115–118 КК) і вбивства через необережність (ст. 119 КК). У свою чергу, умисні вбивства поділяються за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) на три види: а) просте вбивство, тобто вчинене без обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність (ч. 1 ст. 115 КК); б) кваліфіковане вбивство, тобто вчинене за обставин, що обтяжують відповідальність (ч. 2 ст. 115 КК), і в) привілейоване вбивство, тобто вчинене за обставин, що пом'якшують відповідальність (ст. 116–118 КК).

В американському законодавстві вбивство є неправомірним умисним або необережним позбавленням людини життя.

Вказівкою на неправомірність позбавлення життя при вбивстві законодавство США відрізняється від зарубіжного, в тому числі кримінального законодавства України.

Примірний КК США встановлює теоретичні параметри для федерального законодавства і штатів у визначенні ознак вбивства та його видів. § 210.0 у якості потерпілого називає “людську істоту” як особу, що народилася та живе. Однак за американським законодавством вбивством визнається не тільки позбавлення життя людини, що народилася, а й дія, що призвела до умертвіння плоду вагітної при терміні більш 24 тижнів (наприклад, § 125.00 КК Нью-Йорка).

Злочини проти життя в американському законодавстві диференційовані на тяжкі та прості вбивства.

Розглядаючи це питання, студент має звернути увагу і на те, що однією з особливостей англо-американського законодавства є розширення меж простого вбивства. До останнього законодавець відносить, окрім умисного вбивства, заподіяння смерті з необережності. У більшості кодексів штатів просте вбивство диференційоване на два види.

Згідно з федеральним Зводом Законів (§ 1112 гл. 51), просте вбивство (manslaughter) – це неправомірне позбавлення життя людини за відсутності “злого умислу”. До останнього віднесені умисні вбивства, вчинені при раптовій сварці або в стані сильного душевного хвилювання, а також неумисне заподіяння смерті, тобто при вчиненні протиправної дії, що не є фелонією, або при вчиненні незаконним способом, або без необхідної уваги та обережності законної дії, що може призвести до смерті.

У КК штату Нью-Йорк прості вбивства диференційовані на ступені.

У КК Каліфорнії вирізняються навіть три види простого вбивства. При цьому треба звернути увагу на те, що на відміну від КК України КК Каліфорнії спеціально передбачає умови, за яких водій автотранспортного засобу, що порушує правила дорожнього руху, підлягає відповідальності за необережне вбивство. Необхідно вказати, що такий підхід викликає справедливу критику в американській літературі. Підхід українського КК у

цьому плані є оптимальним. Як відомо, такий злочин за КК України визнається не вбивством, а злочином проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

У Федеральному законодавстві (§ 1111) тяжким вбивством визнається протиправне позбавлення життя людини з задалегідь обдуманим злим умислом (*malice aforethought*). Тяжке вбивство диференціюється на два ступені. Студенту потрібно дослідити поняття вбивства та визначити його основні ознаки, за якими вирізняються види вбивств. Розглядаючи питання щодо видів вбивств, студенту бажано проілюструвати теоретичні висновки посиланнями на рішення американських судів.

Далі студент повинен зазначити, що до злочинів проти здоров'я за КК України належать: різні види тілесних ушкоджень (ст. 121–125, 128 КК), побої та мордування (ст. 126 КК), катування (ст. 127 КК), спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковою інфекційною хворобою (ст. 130 КК), зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК).

У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я, прийнятому 22 червня 1946 р., вказано: “Здоров'я являє собою стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних дефектів”.

Злочини проти здоров'я – це суспільно небезпечні протиправні винні діяння, що посягають на здоров'я іншої людини і заподіюють йому шкоду.

Під кримінально-правовим захистом здоров'я людини перебуває з моменту початку фізіологічних пологів до настання біологічної смерті. Закон охороняє здоров'я кожної людини незалежно від її фізичного стану (бездоганно здорова людина, хворий, божевільний, особа, яка перебуває в безнадійному стані внаслідок травми, тощо), а також від її моральних якостей, віку, службового становища тощо. У чинному КК України основною групою злочинів проти здоров'я є тілесні ушкодження. Тілесне ушкодження – це протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини.

Залежно від ступеня тяжкості КК розрізняє тілесні ушкодження трьох видів: тяжкі, середньої тяжкості та легкі, які, в свою чергу, поділяються на два види – з короточасним розладом здоров'я або незначною втратою працездатності та при відсутності цих ознак. Міністерством охорони здоров'я України 17 січня 1995 р. затверджено Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Ступінь тяжкості і характер тілесних ушкоджень визначається за допомогою трьох критеріїв: 1) патолого-анатомічного (медичного), який є головним. Береться до уваги міра прояву та характер негативних змін в організмі потерпілого, а саме – наявність чи відсутність небезпеки для його життя, розлад здоров'я, що може мати постійний або тимчасовий характер; 2) економічного (додаткового), що характеризує ступінь втрати потерпілим загальної або спеціальної працездатності; 3) естетичного (додаткового), пов'язаного із наявністю чи відсутністю знівечення обличчя потерпілого. Він враховується лише при вирішенні питання про наявність тяжкого тілесного ушкодження.

Залежно від форми вини тілесні ушкодження поділяються на умисні та необережні.

Заподіяння шкоди здоров'ю людини у законодавстві США описується головним чином через термін “напад” (assault), хоча у Примірному КК (§ 210.0) визначається як тілесне ушкодження у цілому (фізичний біль, хвороба або будь-яке погіршення фізичного стану), так і тяжке тілесне ушкодження (тілесне ушкодження, що створює значний ризик настання смерті або таке, що спричиняє тяжке постійне каліцтво, або тривалу втрату, або погіршення функцій будь-якої частини тіла або будь-якого органа тіла).

У § 211.1 Примірного КК напад полягає в умисному або навіть необережному заподіянні тілесного ушкодження іншій особі, а також у погрозі безпосереднім заподіянням тяжкого тілесного ушкодження. Аналізуючи це визначення, студент має вказати, що в українському кримінальному законодавстві термін “напад” має більш вузький зміст як посягання явно більш інтенсивне, ніж просте заподіяння тілесних ушкоджень різного

ступеня тяжкості. Крім того, студенту необхідно розглянути види нападу. У цьому питанні також доцільно використати рішення американських судів.

Четверте питання присвячене порівняльному аналізу покарання, яке передбачено КК України та кримінальним законодавством США за вбивства та заподіяння тілесних ушкоджень. Слід звернути увагу на істотні відмінності українського й американського кримінального права у вирішенні питань щодо караності вказаних злочинів.

Завершуватися курсова робота має висновками, зробленими на підставі проведеного порівняльно-правового аналізу ознак злочинів проти життя та здоров'я особи за кримінальним правом України та США.

Список літератури до теми

Борисов В. И. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации / В. И. Борисов, В. Н. Куц. – Харьков: Консум, 1995. – 104 с.

Козочкин И. Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования / И. Д. Козочкин. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2007.

Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та її власності / М. Й. Коржанський. – Київ: Юрінком, 1996. – 143 с.

Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини: [лекції] / В. О. Навроцький. – Львів: Вид. ЛДУ, 1999. – 56 с.

Никифоров Б. С. Современное американское уголовное право / Б. С. Никифоров, Ф. М. Решетников. – Москва: Наука, 1990.

Пилипчук П. П. Питання кваліфікації умисних вбивств за обтяжуючих обставин / П. П. Пилипчук // Держава і право / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2002. – Вип. 15. – С. 372–380.

Примерный Уголовный Кодекс США. – Москва: Прогресс, 1969. – 304 с.

Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: [монографія] / А. В. Савченко. – Київ: КНТ, 2007. – 594 с.

Сташис В. В. Особа – під охороною кримінального закону / В. В. Сташис, М. І. Бажанов. – Харків: Право, 1996. – 225 с.

Уголовное право Соединенных Штатов Америки: сборник нормативных актов. – Москва, 1986. – 160 с.

Smith J.C. Criminal Law / J.C. Smith, B. Hogan. – L., 1996. – 1036 с.

III. ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ

1. Порівняльне кримінальне право, його предмет, метод, завдання, місце в системі наук.
2. Сучасні кримінально-правові школи. Основні тенденції їх розвитку.
3. Кримінально-правова система, її поняття та структура. Різноманітність та типи кримінально-правових систем.
4. Романо-германська (континентальна) система кримінального права.
5. Англо-американська система кримінального права.
6. Соціалістична система кримінального права.
7. Традиційно-релігійна (мусульманська) система кримінального права.
8. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
9. Кримінальний кодекс як джерело кримінального права України та зарубіжних країн. Прийняття нових КК в пострадянських країнах та Східній Європі.
10. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
11. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
12. Джерела кримінального права в країнах мусульманської правової системи.
13. Дія кримінального закону у часі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
14. Дія кримінального закону в просторі у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
15. Екстрадиція в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
16. Поняття злочину (злочинного діяння) в кримінальному праві України та зарубіжних країн: способи визначення поняття злочину (злочинного діяння).
17. Поняття злочину (злочинного діяння) в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
18. Поняття злочину (злочинного діяння) в криміналь-

ному праві країн романо-германської правової системи.

19. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

20. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

21. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

22. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.

23. Кримінальний проступок у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

24. Поняття складу злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: його зміст, види та значення.

25. Суб'єкт злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, ознаки, види.

26. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

27. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

28. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

29. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

30. Поняття обмеженої осудності в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

31. Кримінальна відповідальність юридичних осіб у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

32. Поняття та форми вини в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

33. Поняття та форми вини в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

34. Поняття та форми вини в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

35. Стадії вчинення злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, види, ознаки.

36. Готування до злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

37. Поняття та ознаки замаху на злочин у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

38. Види замаху на злочин в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

39. Добровільна відмова в кримінальному праві України та зарубіжних країн: її поняття, ознаки та правові наслідки.

40. Поняття та ознаки співучасті в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

41. Особливості співучасті у злочині за кримінальним правом Англії, США, Франції.

42. Види співучасників у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

43. Види співучасників у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

44. Види співучасників у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

45. Форми та види співучасті в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

46. Форми та види співучасті в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

47. Форми та види співучасті в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

48. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, система, окремі види.

49. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

50. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

51. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

52. Кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

53. Крайня необхідність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

54. Поняття покарання в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

55. Мета покарання в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

56. Покарання та його мета в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

57. Покарання та його мета в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

58. Система покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

59. Види покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

60. Види покарань у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

61. Види покарань у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.

62. Види покарань у кримінальному праві країн мусульманської правової системи.

63. Смертна кара в кримінальному праві зарубіжних країн.

64. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

65. Позбавлення волі на певний строк у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

66. Обмеження волі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

67. Штраф у кримінальному праві України та зарубіжних країн. Види штрафу.

68. Конфіскація майна в кримінальному праві України та зарубіжних країн. Її види та особливості призначення.

69. Позбавлення прав у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

70. Інші заходи кримінально-правового характеру в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, види, відмежування від покарання.

71. Види покарань (інших заходів кримінально-правового характеру) щодо юридичних осіб.

72. Інститут пробації та її характеристики в кримінальному праві Англії, США, Франції.

73. Система Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

74. Система Особливої частини кримінального права країн англо-американської правової системи.

75. Система Особливої частини кримінального права країн романо-германської правової системи.

ЗМІСТ

Загальні положення.....	3
I. Положення про порядок підготовки, подання, обліку, захисту та зберігання курсових робіт від 14.02.2013 р. (витяг).....	5
II. Теми курсових робіт.....	15
1. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн.....	15
2. Об'єктивні ознаки злочину за кримінальним правом України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз.....	20
3. Суб'єкт злочину (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн.....	24
4. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії : порівняльно-правовий аналіз.....	30
5. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн.....	36
6. Поняття та види покарання за кримінальним правом України та Франції: порівняльно-правовий аналіз.....	40
7. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та США. Кримінальна відповідальність за окремі види злочинів (злочини проти життя та здоров'я особи) за кримінальним правом України та США: порівняльно-правовий аналіз.....	43
III. Програмні питання	51

Навчальне видання

Електронне видання

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ
З ПОРІВНЯЛЬНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

(галузь знань 08 “Право”,
спеціальність 082 “Міжнародне право”,
перший (бакалаврський) освітній рівень)

**для студентів II курсу
міжнародно-правового факультету
денної форми навчання**

У к л а д а ч і: ПАНОВ Микола Іванович,
ВОЛОДІНА Оксана Олександрівна,
ГАЛЬЦОВА Вікторія Володимирівна,
ГУД Тетяна Миколаївна,
ЗІНЧЕНКО Ірина Олександрівна,
НЕТЕСА Наталія Володимирівна,
ОЛІЙНИК Петро Володимирович,
ОРОБЕЦЬ Костянтин Миколайович,
САМОЩЕНКО Ігор Вікторович

Відповідальний за випуск *М. І. Панов*

Редактор *Л. М. Рибалко*
Комп’ютерна верстка *А. В. Старжинської*

План 2015

Підп. до друку 18.12.2015. Вид. № 146.
Зам. № 146.